

Stedelijke identiteit in Goma

AUTEUR & FOTOGRAFIE Karen Büscher

Identiteit is een spiegel van stedelijke dynamiek. Het voorbeeld van Goma in de Democratische Republiek Congo toont aan hoe een stedelijke evolutie van onder andere conflict en mobiliteit op verbazingwekkende wijze wordt gereflecteerd in de identificatie van de Goméens met hun stad.

Goma is een middelgrote stad in het oosten van de Democratische Republiek Congo, gelegen aan de voet van de vulkaan Nyiragongo op de grens met Rwanda. De oppervlakte beslaat ongeveer 76 km² en het aantal inwoners wordt geschat op 600.000. Wandelen door de straten van deze stad roept twee tegengestelde indrukken op. Enerzijds word je bevangen door een zekere naargeestigheid bij het aanschouwen van het algemene verval van de stedelijke infrastructuur, de herinnering aan de recente vulkaanuitbarsting en een laag fijn zwart stof die de hele

stad permanent lijkt te bedekken. Anderzijds ademt de stad ook een zeer levendige dynamiek, de vibratie van constante activiteit en kleine aanwijzingen van snelle ontwikkelingen en veranderingen.

Goma heeft in de voorbije tien tot vijftien jaar een opmerkelijke geschiedenis doorgemaakt, waarin de stad evolueerde van een klein onbelangrijk provinciestadje met slechts weinig politieke en economische relevantie naar een invloedrijk economisch centrum in de regio van de Grote Meren. De jaren van gewapend conflict hebben een diepe impact gehad op deze evolutie en hebben de stad politiek en economisch op de kaart gezet. In zowel de eerste als de tweede Congolese oorlog (1996 en 1998-2003) vormde Goma een belangrijk militair centrum. Het is verbazend dat in een algemene context van instabiliteit, vulkaanuitbarstingen, intens geweld en massale interne migratie de stad een sterke expansie en ontwikkeling heeft gekend. Het is in de eerste plaats de aanwezigheid van natuurlijke bodemrijkdommen die voor deze nieuwe ontwikkelingsimpuls heeft gezorgd en die de stad haar huidige betekenis heeft gegeven.

Goma is nu een zich snel uitbreidende stad die dagelijks veel nieuwkomers uit de omliggende gebieden aantrekt. Enerzijds zoeken slachtoffers van geweld in het binnenland hun toevlucht tot de kampen voor Internally Displaced Persons in de periferie van de stad. Anderzijds is Goma als nieuw economisch centrum een aantrekkelijke stad met nog ontelbare mogelijkheden waar nieuwkomers graag hun geluk komen beproeven.

Goma is in de voorbije vijftien jaar meer dan verdriedubbeld in inwonerstal en heeft een aanzienlijke ruimtelijke expansie gekend. De stad vormt een dynamisch centrum met een zeer heterogene stedelijke bevolking met inwoners afkomstig uit verscheidene regio's. Een belangrijk element is ook de grensoverschrijdende mobiliteit, die resulteert in de aanwezigheid van een groot aantal Rwandezers in de stad (en eveneens in een groot aantal Congolezen in Gisenyi, de Rwandese 'tweelingstad' aan de andere kant van de grens). Inwoners van Goma worden 'Gomatraciens' genoemd, al verkiezen ze zelf de term 'Goméens' vanwege de minder wetenschappelijke connotatie. Wanneer men hen de vraag stelt wat de stad voor hen betekent en wat het precies inhoudt om Goméens te zijn, antwoorden zij

zeer uiteenlopend. De manier waarop mensen zich met hun stad identificeren is in een heterogene en snel veranderende context als die van Goma allerm minst eenduidig. In deze context van mobiliteit en snelle expansie is de connectie tussen inwoners en hun stad, tussen mensen en plaats, eerder onduidelijk. Wanneer we de vergelijking maken met de Congolese hoofdstad Kinshasa, is het opmerkelijk hoe 'être Kinois' een sterke stedelijke identificatie suggereert, die een intense connectie met de stad inhoudt als set van sociale en economische realiteiten. Dit is veel minder het geval voor Goma, waar deze stedelijke identiteit aanzienlijk minder duidelijk aanwezig is. Daar de stad veel nieuwer is, dat wil zeggen: ze kreeg pas recent haar huidige betekenis en karakteristieken, is er geen sprake van een 'gedeelde geschiedenis' tussen Goméens van het samen bewonen en creëren van de stad zoals tussen Kinois. Daarbij kan de stad gezien worden als een soort transitpunt, gekenmerkt door een zeer sterke mobiliteit, een komen en gaan. In deze context van interactie en circulatie lijkt het nog onduidelijk wat Goma precies is en zal worden.

Identificatie van Goméens gebeurt dan ook in de eerste plaats op etnisch niveau. Bij gebrek aan een eenduidige overkoepelende stedelijke groepsidentiteit is etnische identiteit nog sterk aanwezig. Er wordt soms zelfs gezegd dat wanneer men zich in Goma zonder meer als Goméen identificeert, men in feite enkel zijn werkelijke (etnische) identiteit tracht te verbergen.

Echter, het is belangrijk om verder te kijken dan etniciteit; processen van perceptie en autoperceptie van stedelijke inwoners zijn complexer dan dat. Stedelijke identiteit in Goma lijkt uiteen te vallen in verschillende identiteitscomponenten, die elk op zich belangrijke stedelijke realiteiten

reflecteren die van groot belang zijn in de dagelijkse leefwereld van de Goméens. Zo wordt de identificatie van inwoners met hun stad bepaald door zaken als mobiliteit, informele ontwikkeling en conflict.

'Peuple de l'Est'

"Natuurlijk zijn we Congolees, maar de banden met onze burens zijn ook erg sterk. Het is voor mij en de jongens heel normaal om naar Bujumbura of Kigali te gaan. (...) Maar naar Kinshasa, nee, dat is te ver! En wie kan zich die reis veroorloven? Bovendien, aan de andere zijde [Kigali, Bujumbura] zijn we ook een beetje thuis. We spreken dezelfde taal, luisteren naar dezelfde muziek, hebben bijna dezelfde stijl. (...) Wij voelen ons er op ons gemak, weet je." (Olivier, Goma, februari 2008)

Olivier, een student aan de universiteit in Goma, is lid van een muziekgroepje, 'Free Hills' genaamd. Het groepje is een mix van Congolese en Rwandese jongeren die regelmatig de grens oversteken naar de Rwandese of Burundese hoofdstad voor muzikale workshops of een optreden met hun band. Voor hen is reizen naar Rwanda of Burundi een heel normale, dagelijkse kwestie. De leden van de band spreken vloeiend Kiswahili en Engels, wat hen verbindt met Oost-Afrika, 'la région' zoals zij het zeggen. De connectie met de regio is opmerkelijk: "We zijn niet alleen Congolees of Rwandees, we zijn ook 'peuple de l'Est!'"

De stad Goma heeft zich door de jaren heen meer en meer naar het 'Oosten' gekeerd, in de eerste plaats de markten van Oost-Afrika, maar ook verder, via handelscontacten met Dubai en China. Deze evolutie werd sterk in de hand gewerkt door de rebellie tussen 1998 en 2003. Vanuit Goma werd door de Rassemblement Congolais pour la

Démocratie (RCD) het verzet geleid tegen het toenmalige regime in Kinshasa, wat een volledige administratieve en economische breuk tot gevolg had met de hoofdstad ('het Westen', zo men wil). Goma was aldus genoodzaakt om zich naar het Oosten te keren voor alternatieve import- en exportmarkten. Het contact en de uitwisseling met Rwanda en Oost-Afrika zijn een onmisbaar element in het dagelijkse stedelijk leven in Goma: de stad heeft haar recente ontwikkeling grotendeels te danken aan haar locatie op de grens.

'De identiteit van 'peuple de l'Est' lijkt door een demografische mobiliteit los te komen van plaats.'

Het voorbeeld van Olivier en de leden van 'Free Hills' illustreert hoe een context van grensoverschrijdende overlapping, contact en uitwisseling met de regio een soort van 'regionale identiteit' kan genereren, die lokale, etnische en nationale identiteit overstijgt. Deze grensoverschrijdende of 'transnationale' identificatie toont ons de interessante wijze waarop plaats en identiteit zich tot elkaar verhouden in een stad als Goma, waarin de open grens met Rwanda zeer bepalend is. De identiteit van 'peuple de l'Est' lijkt aldus door een demografische mobiliteit los te komen van plaats en te zijn verbonden met meerdere plaatsten tegelijkertijd, of zelfs met mobiliteit op zich. Deze regionale identiteit vinden we niet enkel terug bij jongeren zoals Olivier. In het algemeen biedt het 'thuis zijn' in de regio in Goma vele voordelen. De meeste 'grands monsieurs' in Goma zijn zakenmannen wiens dagelijkse activiteiten zich kenmerken door het herhaaldelijk oversteken van de grens. Ze doen bijvoorbeeld zaken in Kenia, hebben grond in Rwanda, familie in Burundi en sturen hun kinderen naar school in Gisenyi.

'Enfants de Birere'

Goma is een sprekend voorbeeld van een stad gebaseerd op inventieve informele netwerken en informele overlevingsstrategieën van de stedelijke inwoners die de organisatie van de lokale economie en verschillende openbare diensten grotendeels van de staat hebben overgenomen. Het zijn deze alternatieve of 'parallele' netwerken die de stad haar vitale impuls geven om ondanks een context van conflict en staatsverzwakking te overleven en te verworden tot een uiterst actief en dynamisch economisch centrum. Deze informele overlevingsstrategieën werden naar verloop van tijd het enige alternatief voor de Goméens in een context van uiterst moeilijke levensomstandigheden, van algemeen verval van de stedelijke infrastructuur en van een totaal gebrek aan enige stedelijke planning vanuit de overheid. Deze trend was reeds merkbaar sinds de jaren zeventig en tachtig, maar werd vooral versterkt tijdens de jaren van oorlog.

Het centrum van deze 'parallele' economische activiteiten in Goma is Birere, een overbevolkte populaire wijk en het levendige hart van de stad, gekenmerkt door ontelbare kleine winkels, magazijnen, bars en restaurants. Birere is gesitueerd naast de luchthaven van Goma, tussen de grens met Rwanda en het gebied dat volledig werd verwoest tijdens

de laatste vulkaanuitbarsting in 2002. De wijk vormt de sleutellocatie voor informele grensoverschrijdende handel en ligt op sommige plaatsen zelfs letterlijk op de grens: ze beslaat gedeeltelijk de 'zone tampon', die de neutrale bufferzone moet zijn tussen Congo en Rwanda. Onlangs werd een deel van de wijk verwoest toen er midden in dit drukke centrum een vliegtuig neerstortte. De aanzienlijke bevolkingsdichtheid resulteerde in een hoog aantal slachtoffers. Voor velen is Birere nochtans een centrum van kansen; duizenden mensen lopen dagelijks vele kilometers vanuit de perifere wijken naar dit populaire centrum om er 'zaken' te doen en goederen te kopen of te verkopen tegen de beste prijzen. Birere staat symbool voor de stad Goma als de 'place to be' waar alles nog mogelijk is, waar impressies van 'nieuwheid' en snelle veranderingen mensen verleiden tot een voortdurende zoektocht naar voorspoed. Zoals men ter plekke uitlegt: "Goma is een prima stad voor zaken. Het geld rolt er goed, en het leven is er veel goedkoper. Het is een nieuwe stad met tal van mogelijkheden." (Grace, Goma, februari 2008).

Dit beeld van de stad als een creatief en levendig centrum van opportuniteit wordt weerspiegeld in de identificatie van de inwoners van Goma als 'enfants de Birere'. Dit stedelijke identiteits-element is een voorbeeld van de mentale perceptie van de stedelijke ruimte, alsof de werkelijke economische en vitale relevantie van de stad gereduceerd is tot deze ene wijk. Een 'kind van Birere' zijn houdt in dat men deel uitmaakt van de lokale economische netwerken, van de dynamiek van de vindingrijkheid, die Goméens in staat stelt zich dagelijks een weg te banen door de vele economische en sociale obstakels.

'Les Banyarebelles'

De stad Goma heeft sinds lange tijd het imago van 'oncontroleerbare' en 'gewelddadige' stad, een stad van conflict en rebellie: "Goma is een stad waar constant berichten over oorlog de ronde doen en waar de deuren openstaan voor verzet of rebellie." (Nenette, Kinshasa, augustus 2007) Dit beeld wordt vertaald in de term 'Banyarebelle' (enkelvoud 'Munyarebelle', letterlijk 'mens(en) van de rebellie'), waarmee men tijdens de Congolese oorlog van 1988-2003 de inwoners van de Kivu-provincies en in de eerste plaats Goma placht te benoemen. Deze term illustreert niet enkel de rol van de stad in het conflict – Goma was lange tijd het hoofdkwartier van de rebellie – maar eveneens de perceptie van Goméens als mensen die oorlog en verzet genereren en een uitdaging vormen voor de algemene vrede en stabiliteit. "Tijdens de oorlog waren wij de 'Banyarebelles', iedereen was verdacht. En dat negatieve beeld achtervolgt ons nog steeds! Mensen in het Westen blijven ons zien als rebellen, als mensen die enkel problemen maken..." (Madou, Goma, augustus 2007) Echter, vandaag de dag is deze spotnaam een soort geuzennaam geworden die door een bepaalde groep Goméens, vooral jongeren, wordt aangenomen als een nieuwe stedelijke identiteit. 'Munyarebelle' zijn betekent in zekere zin dat men zich afkeert van de staat, in de eerste plaats van Kinshasa en de Kinshasa, en dat men Kinshasa of de staat in het algemeen niet nodig heeft. Zij wijzen erop dat hun stad zich autonoom heeft ontwikkeld en dat men vanuit het staatscentrum de stad steeds heeft genegeerd, zelfs na de vulkaanuitbarsting in 2002, waarna Goméens bij de reconstructie van hun stad grotendeels op

zichzelf aangewezen waren.

Dit voorbeeld van bijna stedelijke tegencultuur illustreert op een bepaalde manier de recente evolutie van de stad, die gekenmerkt wordt door een groeiende autonomie. Enerzijds door haar positie en rol in grensoverschrijdende netwerken en anderzijds door de isolatie tijdens de jaren van oorlog heeft de stad zich de laatste tien jaar grotendeels ontwikkeld buiten de directe staatscontrole om. Op een semi-autonome manier heeft de stad zich gevormd aan de hand van eigen politieke, sociale en economische netwerken. Tot op de dag van vandaag blijft de stad Goma moeilijk te controleren en te reguleren vanuit het staatscentrum.

'De spotnaam 'Banyare-belles' is een geuzennaam geworden die een nieuwe stedelijke identiteit uitdrukt.'

Identiteit als mentale spiegel

De zelfrepresentaties van Goméens als 'peuple de l'Est', 'enfants de Birere' of 'bunyarebelles' zijn stuk voor stuk voorbeelden van de impact van sociale, politieke en economische stedelijke processen op de lokale identiteitsvorming van de inwoners. Op die manier zijn de stedelijke identiteiten in Goma belangrijke spiegels van de beleving van onderaf van dergelijke processen. De gegeven voorbeelden illustreren hoe elementen van conflict, mobiliteit en informaliteit bepalend zijn voor de identificatie van inwoners met hun stad.

Dergelijke identiteitsvorming kan daarom een belangrijke parameter zijn van de lokale mentale 'making' en 'unmaking' van de stad. De stad is naast een geografisch, politiek, economisch en historisch geconstrueerde ruimte eveneens een sociale en mentale constructie waarbinnen de relatie tussen de stad en haar inwoners centraal staat. Identiteit door processen van autoperceptie en perceptie door anderen en door middel van identificatie met de stedelijke dynamiek en geschiedenis is dan ook van groot belang in het continu scheppen en herscheppen van deze sociale ruimte.

Studie naar de identiteit van Goméens kan ons veel vertellen over de stad zelf en over de zaken die het dagelijkse leven van haar inwoners werkelijk bepalen, door de betekenis die mensen aan hun stad geven extra onder de loep te nemen. Tenslotte mag de impact van stedelijke identiteiten zoals hierboven beschreven niet onderschat worden. Ze zijn het resultaat van de beleving van sociaaleconomische en politieke stedelijke processen, maar ze kunnen op hun beurt eveneens een belangrijke rol spelen in deze processen en de verdere lokale stedelijke evolutie en ontwikkeling van onderop.

Karen Büscher (karen.buscher@ugent.be) is Afrikanist en momenteel actief voor de Conflict Research Group aan de Universiteit Gent waar zij politiek-antropologisch onderzoek verricht naar identiteitsvorming in perifere steden in de Democratische Republiek Congo.